

НОВА КОНФІГУРАЦІЯ СПІВВІДНОШЕННЯ СИЛ В КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЗРУШЕНЬ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються сучасні тенденції та перспективи формування нової конфігурації глобального співвідношення сил, спричинені кризою однополярної моделі світоустрою.

Ключові слова: глобальні центри сили, політичний баланс сил, багатополлярний світ, колективне лідерство.

Геополітичні зміни, пов'язані з подіями на Кавказі, які стали супутніми світовій фінансовій кризі, стимулювали значні зрушення у конфігурації співвідношення сил в сучасному світі, підтверджуючи відзначену ще у 2000 р. в Концепції зовнішньої політики Росії тенденцію до формування багатополлярної архітектури світоустрою. Характерно, що схожі тенденції підкреслюють і „живі класики” науки про міжнародні відносини, такі як К. Уолтц: „Всім, крім жертв короткозорості, на горизонті видна багатополлярність. Більш слабкі держави системи будуть прагнути відновити баланс, повернути систему до біполярності та багатополлярності” [1, с. 320]. Для Росії ж, за словами В. Ніконова, „багатополлярний світ – це те, що вже існує”. Метою статті є виявлення особливостей нової конфігурації співвідношення глобальних центрів сили, що формується в умовах кризи однополярної моделі світового порядку.

Свого часу Г. Кіссінджер сформулював відому модель п'ятиполюсного балансу сил, де в якості полюсів розглядав США, Росію, об'єднану Європу, Китай і Японію, з перспективою виходу на рівень глобальної геополітики Індії. Подібні ідеї висловлював Сол Коен, який до держав, від яких буде залежати подальший баланс сил у світі, відносив п'ять геополітичних центрів: США, Росію, Японію, Китай та ЄС. Китайські аналітики з питань багатополярного світу, які займаються формуванням зовнішньополітичної стратегії КНР, також в якості імовірного варіанту конфігурації співвідношення сил в недалекому майбутньому розглядають п'ятиполюсну структуру: США – Японія – Європа – Росія – Китай [2, с. 57].

У 1999 р. Ян Сіюе відзначав, що тенденція до багатополлярності утвердилася після періоду холодної війни. На його думку, світ переживає період „однієї наддержави і багатьох держав” По-перше, США - це єдина наддержава, яка має всі атрибути національної сили. По-друге, США і Росія формують військово-силову біполярність світу. По-третє, США, Японія та ЄС („три гіганти”), плюс Східна Азія (без Японії, але з КНР) визначають чотирикутну структуру світових економічних відносин. По-четверте, США, ЄС, Японія, Росія і КНР становлять п'ять політичних центрів у світі. Він прогнозував, що „в 2020 р. США, ЄС, Японія, Китай і Росія будуть більш збалансовані з точки зору комплексної національної сили” [3]. Насправді світ стає багатополярним ще раніше.

Не можна не погодитись з тезою С.В. Лаврова, що „для забезпечення керованості світового розвитку в нових умовах потрібне якесь ядро з провідних держав. Тобто в будь-якому випадку мова йде про потребу в колективному лідерстві” [4]. Ця позиція безпосередньо відображена у новій редакції Концепції зовнішньої політики Російської Федерації, затвердженої 15 липня 2008 р. У ній відзначається, що „Росія надає великого значення підвищенню керованості світового розвитку, створенню саморегульованої міжнародної системи, що вимагає колективного лідерства провідних держав світу, котре має бути представницьким у географічному і цивілізаційному відношенні та здійснюватися при повній повазі центральної і координуючої ролі ООН” [5]. Навіть в США приходять до висновку, що „якщо ані світовий уряд, ані очолювана Америкою система забезпечення безпеки не здатні дати гарантії, тоді міжнародний мир має стати

предметом спільної відповідальності невеличкої групи держав, кожна з яких візьме на себе зобов'язання підтримувати мир в підвідомчому регіоні” [1, с. 320].

Видається, що це буде правильний і найбільш демократичний шлях управління світовим розвитком в сучасних умовах. На нашу думку, інструментом такого лідерства стає новий „концерт” світових держав, який буде визначатися взаємодією п'яти вже існуючих глобальних центрів сили - США, Японії, ЄС, Росії і Китаю, та двох потенційних - Індії та Бразилії. Вищезгадані держави будуть взаємодіяти у вигляді трьох провідних блоків: США+Японія – ЄС – Росія+Китай. Останні будуть схильні до того, щоб займати в різній мірі антиатлантистські позиції, а метою першого блоку так і залишатимуться дії, спрямовані на запобігання інтеграції континентального світу. Основна боротьба вже зараз розгортається за вплив на геополітичну поведінку ЄС, Індії та Бразилії, котрі, скоріше за все, будуть схильні підтримувати деякий прийнятний „статус-кво” в глобальному співвідношенні сил. Їх роль як стабілізаторів у світовій системі буде тільки посилюватися. У багатополлярному світі США хоча й залишаються наймогутнішою державою їх видатки на оборону приблизно дорівнюють оборонному бюджету всіх інших країн разом, – але вже більше не може нав'язувати іншим великим державам свою волю.

Сьогодні ми бачимо, що у взаємовідносинах глобальних держав формується нова конфігурація, здатна надати світовій системі більш рівноважного характеру. По-перше, зберігається американо-японський альянс, який є основою подальшої стратегічної взаємодії двох країн. Їх об'єднує спільна мета – прагнення зберегти існуюче співвідношення сил в АТР та протидія появі тут регіональної гегемонії Китаю. В той же час до зміцнення своїх позицій в регіоні прагнуть Росія і Китай, яких об'єднує скептицизм щодо регіональної ролі як Токіо, так і Вашингтона. Зростання напруженості між Росією та США посилює їх суперництво за вплив на Індію, яка традиційно проводить дружню Росії політику, але має цілу низку історичних суперечностей з Китаєм, що до певної міри ускладнює формування „трійки” Москва - Пекін - Нью-Делі, ідею якої вперше висунув у 1998 р. тодішній Голова Уряду Росії Є.М. Примаков. Китай оцінюється індійськими політиками дуже суперечливо: то як потенційний стратегічний союзник, зацікавлений у становленні нового, багатополярного світу та у розвитку міжрегіонального економічного співробітництва, то як головна загроза безпеці Південної Азії. Щоправда, світова фінансова криза створює передумови до інституціоналізації цього стратегічного проекту насамперед в соціально-економічній та науково-технологічній сферах у розширеному форматі чотирьох найбільш динамічних економік - БРІК, тобто за участю Бразилії.

Очевидно, що США вкрай непокоїть загроза створення союзу Росії з Китаєм, тим більше якщо він буде посилений інституціоналізацією партнерства у рамках БРІК. З часів „холодної війни” США намагались використовувати Пекін для ослаблення позицій Москви, провокуючи ескалацію напруженості між СРСР і КНР. Серед заходів з протидії зближенню Росії та КНР зокрема, варто виділити заохочення японо-російської розрядки, включно з вирішенням питання про „північні території”. Однак зняття ключових проблем, що розділяли дві держави, та спільні виклики, що постали перед ними, створили сприятливі передумови для подальшого поглиблення їх стратегічного партнерства. Більш того, хоча й повільно, набуває оформлення й партнерство у рамках „трійки” Перші трьохсторонні зустрічі відбулись в Нью-Йорку в період сесій Генеральної Асамблеї ООН в 2002 та 2003 рр., а в 2004 р. - в Алма-Аті під час Наради з взаємодії та заходів довіри в Азії. У червні 2005 р. зустріч міністрів закордонних справ Росії, КНР та Індії вперше відбулась на території однієї з держав „трикутника” – у російському місті Владивосток.

З метою запобігти формуванню „трійки” Москва - Пекін - Нью-Делі США обрали стратегію втягнення Індії в орбіту свого впливу як через відмову від підтримки Пакистану в індо-пакистанському конфлікті, так і непрямым чином через розвиток партнерства Індії з головним американським союзником в Азії – Японією. Під час візиту в Нью-Делі влітку 2007 р. экс-прем'єр-міністр Японії Сіндзо Абе навіть закликав Індію приєднатися до альянсу Японії, США та Австралії, спрямованого на стримування КНР. Близькість

індійської політичної системи до західної дозволяє США називати Індію „найбільшою демократією у світі”. США – головний ринок збуту індійських товарів і один з основних інвесторів в індійську економіку, а також виключно важливий постачальник технологій. Вони прагнуть також витіснити Росію з перших позицій у сфері військово-технічного співробітництва з Індією. Варто згадати, що у лютому 2006 р. у щоквартальному огляді Пентагону була фактично оголошена мета перетворити Індію у „фактичного” союзника. Важливим фактором розвитку американо-індійських відносин є двохмільйонна індійська діаспора в США. Але ліві сили Індії, в тому числі учасники правлячої коаліції, виступають проти зближення з США та відмови Індії від її традиційної ролі лідера в русі неприєднання. Десятки мільйонів індійських мусульман також протестують проти зближення з країною, що вважається головним ворогом ісламського світу.

Сучасні Сполучені Штати продовжують діяти у відповідності з постулатами класиків англосаксонської геополітики. Дії США на міжнародній арені абсолютно прогнозовані, якщо познайомитися з концепціями Х. Маккіндера, А. Мехена, Н. Спайкмена або того ж А. Даллеса. Однак у Вашингтоні все ж були змушені вносити у них певні корективи. Так, створення у 1992 р. NAFTA було явно не тільки економічним проектом, але й стратегічною спробою об’єднання Північної Америки для зміцнення своїх позицій у глобальній конкуренції, і головним чином воно було спрямовано на створення протизваги ЄС, що виник наприкінці 1991 р.

Вторгнення в Ірак у 2003 р. істотно загострило політичні суперечності між США та «старою Європою», оскільки розглядалося в очах більшості європейських політиків як превентивний удар, неспровокований і позбавлений міжнародної санкції. Більш того, у іракському питанні, як пізніше у питанні про війну проти Північної Кореї, США стикалися із загрозою дипломатичної ізоляції. Навіть усередині країни була поставлена під сумнів адекватність ціннісних основ „імперського ліберального універсалізму”, покладеного в основу політики Дж. Буша, традиційним американським демократичним цінностям. Крім того, стало враховуватися й те, що доктрина „превентивної агресії”, взята на озброєння республіканською адміністрацією, фактично робить з потенційного противника реального ворога. Хоча панування таких міркувань і призвело до перемоги кандидата від демократів на президентських виборах, виглядають дуже сумнівними сподівання на кардинальні зміни у підходах США до проблеми світового порядку і свого місця та ролі у ньому. Адже як республіканці, так і демократи однаково віддані прагненню до „розширення демократії” всюди, де це можливо, і за допомогою сили, якщо це необхідно, що не може не супроводжуватися зростанням напруження у відносинах з Росією та Китаєм. А це не може не вплинути на позицію „старої Європи”, яка зовсім не зацікавлена у конфронтації, насамперед з Росією.

Отже, можна очікувати у перспективі, що поступове збільшення розбіжностей між Вашингтоном і державами „старої Європи” може призвести до переходу останніх на більш континенталістські позиції, але це не може не поставити під сумнів стійкість самого Євросоюзу, з огляду на наявність там потужної групи американських сателітів з числа країн Східної Європи. Адже з розширенням ЄС до 27 членів ще більше посилилася його внутрішня різноманітність. Він зіткнувся з небажанням низки нових членів рахуватися з прийнятим в ЄС звичаєм залагоджувати суперечності шляхом кропіткого і багаторівневого діалогу. Можливість проводити узгоджену політику тепер залежить від того, чи вдасться ратифікувати Договір про реформи, покликаний замінити відкинтий Конституційний договір і відродити інституційну основу для ефективної діяльності Євросоюзу.

Запобігти дистанціюванню Європи від США покликано, зокрема, розгортання елементів НПРО у Східній Європі та провокування подальшого розширення НАТО. Не дивним є принципове співпадіння в цих питаннях позицій як республіканців, так і демократів. Така політика не може не викликати адекватної російської реакції, хоча б за принципом „ворог мого ворогу – мій друг”. З цим пов’язано повернення Росії в Латинську Америку, особливо розвиток партнерства з Венесуелою та Бразилією. Розпочата В.В.Путіним „президентська” дипломатія, яка виразилася в чотирьох його офіційних

візитах на Кубу, Мексику, Чилі і в Бразилію протягом 2000-2004 рр., була успішно продовжена Д.А. Медведевим, який здійснив у листопаді 2008 р. офіційні візити у Перу, Бразилію, Венесуелу і на Кубу, які супроводжувались підписанням важливих угод і мали значний резонанс. Символічними подіями стали й грудневі (2008 р.) спільні навчання бойових кораблів Росії й Венесуели та проходження вперше з 1944 р. російським військовим кораблем Панамського каналу. Активізація Росії в Латинській Америці, де дуже сильні антиамериканські настрої, здатна досить помітно ослабити позиції США в цьому регіоні, який вважався їх „заднім двором”.

Втім не можна не враховувати, що у світі існують об’єктивні обмеження, які запобігають надмірному посиленню конфронтації. США і Росія змушені співпрацювати в тих сферах, де вони мають „спільні інтереси”. Особливо це стосується нерозповсюдження ядерної зброї, зменшення ядерних арсеналів у світі, безпечного зберігання ядерних матеріалів, боротьби з тероризмом, питань глобальної бідності в тому числі енергетичної, проблеми Афганістану, а також викликів з боку Ірану і Північної Кореї.

Відбувається об’єктивне зростання ролі багатосторонньої дипломатії, міжнародних інститутів і механізмів у світовій політиці і економіці, викликане посиленням взаємозалежності держав, необхідністю підвищення керованості світового розвитку. Дуже важливим в цьому контексті є положення, що міститься у новій редакції Концепції зовнішньої політики Російської Федерації: „На сучасному етапі традиційні громіздкі військово-політичні союзи вже не можуть забезпечити протидії всьому спектру сучасних викликів і загроз, які є транскордонними за своїм характером. На зміну блоковим підходам до вирішення міжнародних проблем приходять мережна дипломатія, яка спирається на гнучкі форми участі у багатосторонніх структурах з метою колективного пошуку рішень спільних завдань”. Тому вкрай актуальним нині стає питання забезпечення спільного вироблення культури управління розбіжностями на основі прагматизму і дотримання балансу інтересів, що дозволить забезпечити більшу стабільність і передбачуваність російсько-американських відносин, котрі продовжують здійснювати визначальний вплив на стан глобальної стратегічної стабільності і міжнародну обстановку в цілому, як це засвідчили події серпня 2008 р. на Кавказі.

Стратегічно важливою точкою дотику інтересів таласократичного і континентального світів є Україна. США вкрай зацікавлені в „розлученні” України і Росії, як і в безпосередній силовій присутності у Східній Європі, у свого роду буферному просторі між Росією та ЄС. Тому Вашингтон так прагне до найшвидшого прийняття України в НАТО, будучи зовсім байдужим до її інтеграції в ЄС. Вже новообраний президент США Б.Обама під час передвиборчих теледебатів стверджував: „Тепер, якщо Грузія та Україна будуть відповідати всім вимогам, ми повинні наполягати на тому, щоб вони могли приєднатися до НАТО. Їм слід також негайно надати можливість скористатися Планом дій щодо членства в альянсі” [6, с. 8]. В силу цього саме повернення України до збалансованого геополітичного курсу є найважливішим фактором деескалації напруженості та загальної стабілізації міжнародних відносин у Європі та у світі. Крім того, це помітно підвищить і шанси на здійснення нещодавньої ініціативи Н. Саркозі по створенню загальноєвропейського економічного простору Росії та ЄС, природною частиною якого об’єктивно мають бути і Україна, і Білорусь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Уткин А.И. Мировой порядок XXI века / А.И. Уткин – М.:Изд-во Эксмо, 2002. – 512с.
2. Шергін С. До справедливого міжнародного порядку / С.Шергін // Політика і час. – 2003. – №5. – С.56–60.
3. Yang Xiyue. Power Relations in Today’s World / Xiyue Yang // Beijing Review. – 1999. – March 1–14.
4. Лавров С.В. Россия и мир в XXI веке / С.В.Лавров // Россия в глобальной политике. – 2008. – № 4 (Июль-август).

5. Концепция внешней политики Российской Федерации [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.mid.gov.ru. – Назва з титул. екрану.

6. Сидорук А. Обамомания, или Новый бренд Америки / А.Сидорук // Публика. – 2008. – 11–17 ноября.

Шепелев М.А., Лейно Т.В.

**НОВАЯ КОНФИГУРАЦИЯ СООТНОШЕНИЯ СИЛ В КОНТЕКСТЕ
ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ СДВИГОВ В НАЧАЛЕ XXI СТОЛЕТИЯ**

В статье рассматриваются современные тенденции и перспективы формирования новой конфигурации глобального соотношения сил, вызванные кризисом однополярной модели мироустройства.

Ключевые слова: глобальные центры силы, политический баланс сил, многополярный мир, коллективное лидерство.

Shepelev M., Leyno T.

**THE NEW CONFIGURATION OF THE POWER BALANCE IN THE CONTEXT
GEOPOLITICAL OF CHANGE IN THE BEGINNING OF XXI-TH CENTURY**

In this article modern tendencies and perspectives to formation of the new configuration of the global power balance, which determined by crisis of monopolarity are considered.

Key words: the global centres of power, the power balance, the multipolar world, collective leadership.